

SZÉKELY-DOBY ANDRÁS

A kínai reformfolyamat politikai gazdaságtani logikája

Kína az elmúlt több mint három évtizedben szegény, elmaradott országból a világ-gazdaság egyik legfontosabb szereplője lett. Szocialista rendszerét egy sajátos kapitalista rendszer váltotta fel, miközben politikai struktúrája lényegében változatlan maradt. A folyamatok során a vezetés mindvégig ügyelt arra, hogy a kommunista párt egyeduralmát semmi se veszélyeztethesse, ugyanakkor megfelelő források álljanak rendelkezésre hatalma megtartásához. A tanulmány a kínai reformfolyamatot politikai gazdaságtani szempontból vizsgálja, különös figyelmet szentelve az intézményi változásoknak. Bemutatja, milyen okok és tényezők álltak a reformok elindításának hátterében, milyen változások következtek be a szereplők érdekvizonyaiban a reformok előrehaladtával, és mire lehet számítani a reformok jövőjét illetően. Úgy tűnik, hogy a jelenlegi rendszer érdekvizonyai a reformok folytatása ellen hatnak, ellehetetlenítve a piacgazdaság intézményrendszerének további kiépítését. A járadékok és privilégiumok az elitet abban sem teszik érdekeltté, hogy komolyabb politikai reformokat hajtson végre, így a kialakuló csapdahelyzet megakadályozza az átmenet kiteljesedését.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: D72, P16, P26, P30.

A kínai gazdaság átalakulása az elmúlt több mint három évtizedben lélegzetelállító volt. Szegény, elmaradott országból a világ-gazdaság egyik legfontosabb szereplőjévé vált. GDP-jét tekintve gyakorlatilag elérte az Egyesült Államokat, exportteljesítménye alapján világelső,¹ növekedése pedig már évtizedek óta tíz százalék körül mozog (1. ábra). Korábbi tervutasításos rendszerét fokozatosan felváltotta egy sajátos kapitalista rendszer, melyben az állam tulajdonosi, ellenőrző és szabályozó szerepe továbbra is jelentős maradt. Széles körűvé vált a korrupció és a járadékvadászat, számos torz

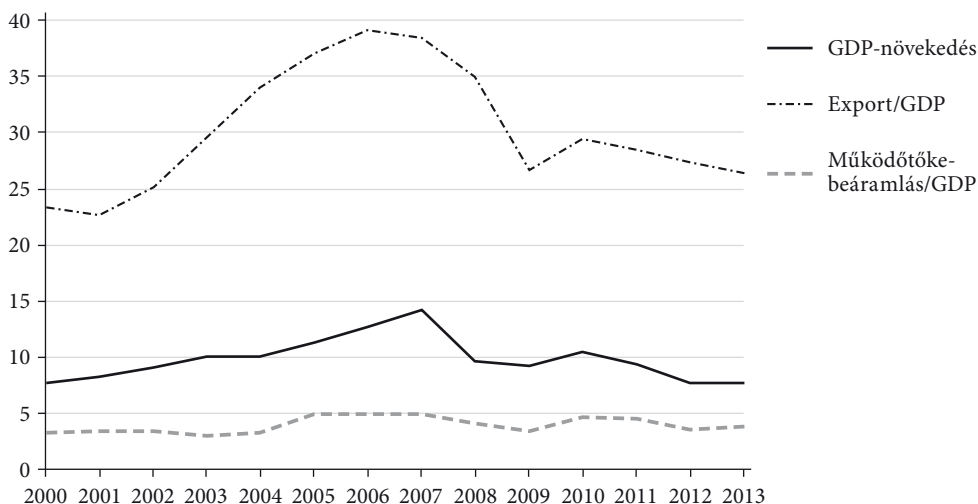
* A szerző ezúton szeretne köszönetet mondani Kornai Jánosnak a témáról folytatott érdekfeszítő beszélgetésekért, valamint Gedeon Péternek a szöveghez fűzött értékes és nélkülözhetetlen megjegyzéseirért.

¹ A Világbank adatai alapján Kína 2013. évi GDP-je vásárlóerő-paritáson számítva 16 158 milliárd dollár volt, szemben az Egyesült Államok 16 800 milliárdos teljesítményével, míg áru- és szolgáltatás-exportjának összértéke 2440 milliárd dollárt tett ki, amely a világexportnak mintegy 10 százaléka (World Development Indicators – World Bank [2014]).

és nem hatékony intézményi megoldással a háttérben, miközben az ország politikai rendszere lényegében nem változott. A kínai kommunista párt hatalmi monopóliuma kikezdehetetlen, képessége a társadalmi és gazdasági folyamatok alakítására annak ellenére jelentős, hogy eszközei megfogyatkoztak, a párt működése nagymértékben intézményesült, az utódlás pedig egyre inkább szabályozott formában megy végbe.

1. ábra

Kína néhány fontosabb makrogazdasági mutatója az ezredforduló után (százalék)

Az adatok forrása: World Development Indicators (World Bank [2014]).

A kínai reformok első szakaszát a magántulajdon és a piaci koordináció gyors terjedése jellemezte, gombamód szaporodó falusi vállalatokkal, decentralizált döntési és finanszírozási megoldásokkal. A Tienanmen téri események után elakadó folyamat 1993-tól újraindult, azonban egészen más irányt vett, mint az 1980-as években. A korábbi vidéki jelleget és a magánvállalatok térnyerését felváltotta a fontosabb szektorok állami nagyvállalatainak felkarolása, átalakítása és nemzeti bajnokokká fejlesztése, a gazdaság egészében pedig nagyfokú újraközpontosítás ment végbe. A magas adók, a magántulajdonú vállalatokkal szemben alkalmazott adminisztratív korlátok és az állami ellenőrzés alatt tartott pénzügyi rendszer ugyanakkor nagymértékben rontja a gazdasági hatékonyságot.

A reformfolyamat Hu Csin-tao (*Hu Jintao*) vezetése alatt láthatóan lelassult. Vannak, akik egyenesen elvesztett évtizedként emlegetik ezt az időszakot (*Shambaugh* [2013] 4. o.), amelynek során a stabilitás fenntartása érdekében fokozódott a politikai elnyomás, és felerősödtek a társadalmi feszültségek (*Pei* [2014] 5. o.). Mi okozta ezt a fordulatot? Minek tudható be a reformfolyamat lelassulása? Végül, bízhatunk-e abban, hogy folytatódnak a reformok? A válaszok elsősorban a társadalom, a politika és a gazdaság működését meghatározó intézményrendszerrel, az intézményi megoldások politikai eliten belül zajló versenyétől (*North–Wallis–Weingast* [2009]), valamint a különböző csoportok döntéseit befolyásoló ösztönzőktől és érdekektől függenek. A reformok pályáját, a reformstratégiát,

a kimeneteket, az elért eredményeket és a problémákat elsősorban tehát az ország politikai és gazdasági intézményei határozzák meg (Xu [2011] 1078. o.), amelyek alakításának és átalakításának legfőbb letéteményese a kínai kommunista párt.

Tanulmányunk bemutatja, milyen okok és tényezők álltak a reformok elindításának hátterében, milyen változások következtek be a szereplők érdekviszonyaiban a reformok előrehaladtával, és a reformok milyen jövőjére számíthatunk. A folyamatokat a politika és a gazdaság kölcsönhatásainak szemszögéből, azaz politikai gazdaságtani megközelítésből vizsgáljuk, kitüntetett szerepet szánva az intézményi változásoknak. Egyaránt építünk a szocialista rendszer, a reformszocializmus és a rendszerváltás fogalmi apparátusára, az átalakulás történeti és politikai meghatározottságán alapuló elméletekre, valamint azokra a tanulmányokra, amelyek a reformfolyamat sajátosan kínai jellemzőit tárgyalják.

Eredményeink azt mutatják, hogy a jelenlegi autoriter rendszer keretei között a folyamatosan változó érdekviszonyok egyre inkább a reformok folytatása ellen hatnak, és ellehetetlenítik a piacgazdaság intézményrendszerének további kiépítését. A járadékok és privilégiumok jelenlegi rendszere nem teszi érdekeltté az elitet abban, hogy politikai reformokra szánja el magát, így egyfajta csapdahelyzet alakul ki, ami megakadályozza az átmenet kiteljesítését és a hosszú távon fenntartható fejlődés elősegítését. A kínai reformfolyamat elakadásának tehát rendszerszintű okai vannak, amelyek feltárása tanulmányunk legfőbb célja.

A cikk első részében a folyamatokat leíró legfontosabb elméleti összefüggéseket tekintjük át. Megvizsgáljuk az intézményi változások logikáját autoriter környezetben, rávilágítunk a pártvezetés mozgásterének sajátos korlátaira, ami az átmenet során akadályozza a reformok végrehajtását, összevetjük a reform, a rendszerváltás és az átmenet különböző értelmezéseit, majd magyarázatot adunk arra, hogy miért szükségszerű előbb-utóbb a reformok elakadása. A második részben elméleti eredményeinket a kínai reformfolyamat példáján keresztül mutatjuk be. Feltérképezzük a reformok kezdetét meghatározó érdekeket és körülményeket, bemutatjuk az első és a második szakasz reformlépéseit, szándékolt és nem szándékolt következményeit, a járadékok megszerzésében és elosztásában bekövetkező változásokat, valamint azokat a rendszerszintű okokat, amelyek lelassítják a reformokat, és valószínűsíthetővé teszik az átmenet elakadását. A tanulmány záró gondolatokkal fejeződik be.

Politikai gazdaságtani összefüggések

Intézményi változások autoriter környezetben

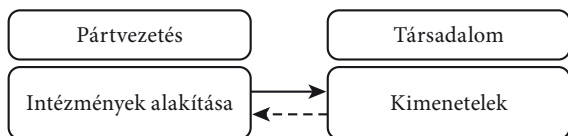
A modern társadalmakban a formális intézmények megváltoztatásának terepe a politika, főszereplője pedig a hatalmon lévő politikai csoportosulás (párt vagy pártkoalíció).² Az intézményi változások folyamatában azonban jelentős különbség mutatkozik a demokratikus és az autoriter rendszerek között. Amíg előbbiben a verseny a

² Tanulmányunkban az intézmény fogalmát North [1990] értelmezésében használjuk.

megszerezhető szavazatokért a *pártok között* folyik, utóbbi esetén nincsenek választások, sem szavazatokért versengő pártok, a hatalmon lévők tevékenységét nem korlátozzák a jogállamokban megszokott szabályok, a küzdelem pedig az *uralmon lévő párton belül* zajlik. Mivel itt a politikai tevékenység a vezető (általában egyetlen vagy egyedüli reális erőt képviselő) párt monopóliuma, a formális intézmények megváltozása kizárólag a párt felügyelete alatt mehet végbe. Ebből következően autoriter rendszerekben az intézményi változások megértéséhez a hatalmon lévő párt működési mechanizmusainak elemzésén keresztül vezet az út. A 2. ábra az intézményi változások sémáját mutatja autoriter környezetben. A változás mindig a párton belülről indul ki, míg az eredmények (kimenetek) visszahatnak a párt intézményalakítási gyakorlatára.

2. ábra

Az intézményi változások sémája autoriter környezetben

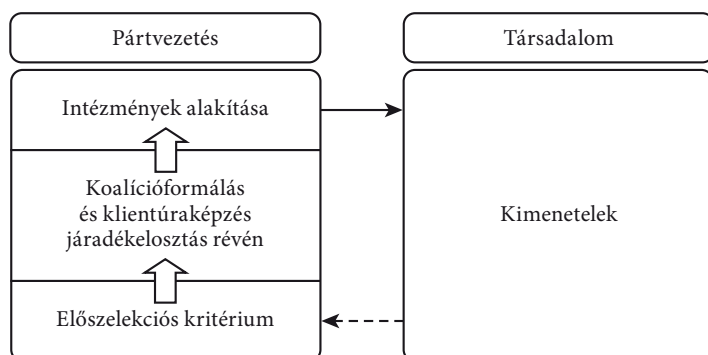
Forrás: saját szerkesztés.

Autoriter rendszerekben a politikai elit az értékes erőforrásokhoz való hozzáférés korlátozásával tartja fenn a hatalmát, aminek révén jelentős járadékokhoz jut (North–Wallis–Weingast [2009] 30. o.). A járadékok sokfélék lehetnek, ölthetnek pénzbeli, illetve nem pénzbeli formát, magukban foglalhatnak politikai, gazdasági, szociális vagy akár vallási privilégiumokat is, funkciójukat tekintve pedig a klientúraképzés gyakorlatán keresztül hozzásegítik az elitet hatalmának fenntartásához. A járadékok elosztása ennek megfelelően központi kérdés mind a politikai harc alakulása, mind az elit és az egész rendszer stabilitása tekintetében. Amennyiben az eliten belüli különböző csoportok számára a járadékokból eredő haszon meghaladja az aktuális hatalmi struktúra felrúgásából nyerhető hasznot, a koalíció stabil marad, ellenkező esetben viszont egyes csoportok számára megérheti az erőszakos fellépés a járadékok újraelosztásának kikényszerítése érdekében. Ugyanezt olyan körülmények között, amikor az elit különböző csoportjai számára nem nyílik mód a hatalom erőszakos megragadására, békésebb eszközökkel is el lehet érni, mégpedig a fennálló játékszabályok (intézmények) megváltoztatása révén. Ilyenkor az elit különböző csoportjai között folyó politikai harc fő terepévé az intézményi struktúra átalakítása válik, melynek során a győztesek végül saját elképzeléseiket valósítják meg. Ehhez azonban támogatókat kell szerezniük, akik hajlandók mögéjük állni a küzdelemben. Ez az eliten belüli koalícióformálás és klientúraképzés gyakorlatához vezet (Tang [2011]),³ aminek fő eszköze a járadékok elosztása (illetve újraelosztása).

³ Tang [2011] a folyamatot eredetileg a következő szakaszokra bontja: 1. egyes intézményi megoldásokra vonatkozó új gondolatok és ötletek (biológiai analógiával élve mutációk) létrejötte a társadalom különböző szféráiban; 2. mobilizáció a politikai (és pénzügyi) támogatás megszerzésére; 3. az intézményi megoldások (szabályok) tervezésére és végrehajtására irányuló hatalmi harc (mely nullaösszegű játékként fogható fel); 4. a változások életbeléptetése; 5. legitimáció, stabilizáció és reprodukció (34. o.).

3. ábra

Az intézményi változások kibővített sémája autoriter környezetben

Forrás: saját szerkesztés.

Autoriter környezetben a járadékok megfelelő szintje mellett a domináns koalíció közös érdeke a hatalmi monopólium fenntartása, célja pedig nem elsősorban valami elvont társadalmi jóléti függvény maximalizálása vagy különböző kívánatosnak tartott társadalmi-gazdasági célok megvalósítása (még akkor sem, ha a vezetők meggyőződéssel vallanak bizonyos értékeket vagy lépten-nyomon az ország gazdagodását, felvirágoztatását hangoztatják), hanem mindenekelőtt magának a hatalomnak a megtartása.⁴ A demokratikus rendszerekkel ellentétben ugyanis, ahol a hatalomra kerülés és a hatalomból való kikerülés a rendszer keretein belül megy végbe, a hatalom megtartása autoriter környezetben magának a rendszernek a védelmét jelenti, azaz a hatalom esetleges elvesztése egyben a rendszer végéhez is vezetne. A hatalom megtartásának minden más felülíró követelménye a domináns koalíció szemszögéből nézve alapvetően határozza meg a kormányzás során megvalósítható lehetséges intézményi változások körét. Csak olyan lépések jöhetnek szóba, amelyek nem veszélyeztetik a rendszer működésének alapját: a hatalmi monopóliummal rendelkező csoport (koalíció vagy párt) uralmát. Ez a korlát, amelyet *előszekciós kritériumnak* nevezünk,⁵ szűkíti a választási lehetőségek halmazát, és *negatív* feltételként jelenik meg: ki kell szűrni minden olyan lehetséges megoldást, amely lényeges veszélyt jelenthet az elit hatalmára nézve. Alkalmazása során nem az a kérdés, hogy melyik alternatíva hoz több szavazatot (mint demokratikus környezetben), hanem hogy melyik szül kevesebb (és kevésbé veszélyes) ellenséget. Az előszekciós kritérium tulajdonképpen nem más, mint a politikai elit kockázatvállalási hajlandóságának felső korlátja, amely az intézményi változásokból fakadó potenciális veszélyek koalícióbeli megítélésétől függ.

⁴ Kornai [1993] a szocialista rendszerre vonatkozóan explicit módon le is írja ezt a sajátosságot: „Ha a párt egyszer már megragadta a hatalmat, és annak osztatlan birtoklója lett, ezt a hatalmat semmiképpen sem szabad kiadni a kézből ... A hivatalos ideológia értékrendjében a hatalom nemcsak eszköz további elsődleges célok szolgálatában, hanem maga válik elsődleges jóvá, önmagában vett végső értéké.” (91–92. o.)

⁵ Az elnevezést azért választottuk, mert kifejezi a feltételnek azt a sajátosságát, amely szerint alkalmazására az intézményi változások evolúciós folyamatán belül, a szelekció lépését megelőzően kerül sor, még mielőtt a domináns koalíción belül elkezdődne az intézményi megoldások versenye (lásd Tang [2011]).

Az előszelekciós kritérium bevezetésével pontosabban is jellemezhetjük az intézmények alakításának folyamatát autoriter környezetben (3. ábra). A pártvezetés először mindig alkalmazza az előszelekciós kritériumot, azaz csak olyan megoldásról hajlandó tárgyalni, amely előreláthatóan nem veszélyezteti a párt hatalmi monopóliumát. Ezt követi az intézményi megoldások szelekciója, amelynek során kiválasztódnak a potenciális változtatások. A szelekció politikai harc révén megy végbe, amelynek végén a párt vezetése dönt az éppen aktuális intézményi változtatásról.

Reform, rendszerváltás és átmenet

Az előzőekben felvázolt gondolatmenet segít megérteni, hogyan zajlanak le az intézményi változások autoriter környezetben. Azon kívül azonban, hogy a változásokat az eliten belül folyó hatalmi harc motiválja, nem tudhatjuk, milyen jellegű változtatások segítségével próbálnak egyes csoportok politikai előnyt kovácsolni a maguk számára. Az autoriter rendszerek egy sajátos típusa, a szocialista rendszer esetében általában egyértelmű a képlet: olyan *reformoknak* nevezett intézményi változtatásokkal, amelyek révén a gazdasági hatékonyság növelhető. Erre azért van szükség, mert a szocialista rendszer működése során számos feszültség és ellentmondás keletkezik,⁶ amelyeket a vezetésnek kezelnie kell, ha fenn akarja tartani a hatalmát.

A reformok következtében a szocialista rendszer változásokon megy keresztül. Amennyiben a változások mélyebbek (azaz tartósan és lényegbevágóan módosítják a szocialista rendszer működésének alapját képező első három blokk valamelyikének legalább egy meghatározó elemét),⁷ miközben a marxista-leninista párt egyeduralma és hatalmi monopóliuma fennmarad, már *reformszocializmusról* beszélhetünk (Kornai [1993] 408. o.). Ha pedig a változások olyan jelentősek, hogy az állami tulajdon és a bürokratikus koordináció elsőbbségét a magántulajdon és a piaci koordináció dominanciájára váltja fel, a politikai szférában pedig vagy demokratizálódás megy végbe, vagy a párt megtartja ugyan hatalmát, de feladja korábbi kapitalizmusellenes alapállását, *rendszerváltás* következik be (Kornai [2000] és [2007] 6. fejezet).⁸ Természetesen egyáltalán nem szükségszerű, hogy a reformok következményeképpen a szocialista rendszert reformszocializmus váltsa föl, majd pedig végbemenjen a rendszerváltás is, történelmi példák mégis e kimenetelleket valószínűsítik.

⁶ A reformok legfontosabb indítékai közül Kornai [1993] négyet nevesít: 1. gazdasági nehézségek, 2. a lakosság elégedetlensége, 3. a hatalmon lévők elbizonytalanodása és 4. külső példa (403–405. o.).

⁷ Ezek a következők: 1. a kommunista párt osztatlan uralma, 2. az állami tulajdon túlsúlya, 3. a bürokratikus koordináció meghatározó szerepe.

⁸ A folyamatot akkor tekintjük befejezettnek, ha a változások az első blokkban is végbementek, azaz a politikai vezetés legalábbis elfogadta a magántulajdon és a piaci koordináció intézményét. Kornai nem köti tehát a rendszerváltást politikai demokratizálódáshoz, megköveteli ugyanakkor, hogy a hatalmon lévők ne legyenek ellenségesek a kapitalizmus alapvető intézményeivel szemben. A marxista-leninista ideológia magántulajdon- és piacellenes hozzáállásának feladása fontos lépés a kommunista párt részéről, mivel e nélkül összeegyeztethetetlen lenne a politikai hatalom ideológiai alapállása és a gazdaságban érvényesülő viszonyok (Kornai [2000] 33. o.).

A rendszerváltás továbbmegy a szocialista rendszer reformjánál, mivel változásokat tételez a politikai szférában is. Amennyiben a kommunista párt vezetése úgy dönt, hogy megvalósítja a rendszerváltást (vagy arra kényszerítik, hogy ne gördítsen akadályokat elé), végeredményben két út közül választhat: 1. fenntartja a politikai diktatúrát, de feladja a kommunista ideológia magántulajdon- és piacellenes álláspontját, vagy 2. teret enged a demokratizálódásnak, ám kivételezett helyzetét felhasználva olyan pozíciókat szerez, melyek segítségével hosszú távú előnyökhöz juthat.⁹ A megvalósuló változat nyilvánvalóan függ a pártállami rendszer sajátosságaitól (Csanádi [2006]),¹⁰ a párt járadékok menedzselésére vonatkozó képességétől, amelynek segítségével képes lehet fenntartani hatalmi monopóliumát, illetve külső és belső kényszerek (például jelentős nemzetközi nyomás vagy erős ellenzéki csoportok) jelenlététől és erejétől. A rendszerváltás 1. változatát, amely esetében a folyamat a kommunista párt felügyelete alatt megy végbe, és nem következik be demokratizálódás, *folytonos átmenetnek* nevezzük, és figyelmünket a továbbiakban erre összpontosítjuk.¹¹

Még ha végbemegy is a rendszerváltás, és létrejön is egyfajta kapitalista rendszer, mindez önmagában nem biztosíték arra, hogy olyan alapvető, hosszú távú társadalmi célok is elérhetővé váljanak, mint a fenntartható növekedés, folyamatos innovációk vagy a társadalmi szereplőkben szunnyadó lehetőségek minél teljesebb kiaknázása. Ehhez többek között olyan intézményi feltételek megléte szükséges, mint a magántulajdon védelme, pártatlan jogrendszer vagy a közjavak olyan elosztása, ami egyenlő feltételeket teremt a tranzakciókban és a szerződésekben részt vevő szereplők számára (Acemoglu–Robinson [2013] 78. o.). E feltételek megteremtése és biztosítása nagyobb lélegzetű társadalmi átalakulást feltételez, amelynek része ugyan a rendszerváltás, de túl is mutat azon. A különbségek kialakulásának és elmélyülésének oka arra vezethető vissza, hogy a gazdasági és politikai intézmények milyen mértékben teszik lehetővé a társadalom tagjai számára, hogy kiteljesítsék adottságaikat, és szabadon hozzák meg döntéseiket. Az olyan intézményeket, amelyek megfelelnek e kívánalmaknak, *befogadó intézményeknek* (*inclusive institutions*), amelyek pedig nem, *kizsákmányoló intézményeknek* (*extracting institutions*) nevezzük (uo.). Utóbbiak segítségével az elit – hatalma fenntartása érdekében – jövedelmet és vagyont képes elvonni a társadalom bizonyos csoportjaitól.

A 4. ábrán megfigyelhetjük, hogy a befogadó jellegű intézményrendszer kiépítéséhez vezető útnak csak az egyik (a gazdasági) felét jelenti a rendszerváltás általunk vizsgált variánsa (a folytonos átmenet), a másik fele [a politikai rendszer átalakítása

⁹ Ez a forgatókönyv csak akkor fordulhat elő, ha a reformok következtében a párt számára a hatalmi monopólium fenntartása már nem vagy csak óriási áldozatok árán lenne megvalósítható, vagy ha a pártvezetés korábbi kitüntetett helyzetét kihasználva olyan pozíciókat lenne képes megszerezni az új rendszerben, mely indokolná privilégiumai feladását (utóbbi folyamatot részletesen tárgyalja North–Wallis–Weingast [2009]).

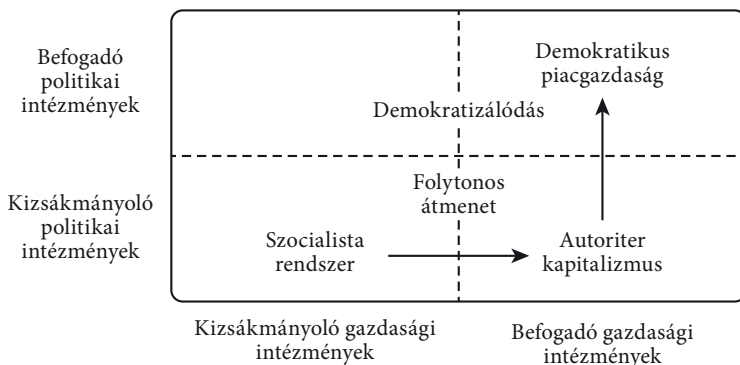
¹⁰ A két verzió alapvetően megfeleltethető a pártállami rendszer átalakulása Csanádi [2006] által leírt *önzsugorító* és *önbomlasztó* mintázatának, míg ha a párt a reformok helyett a represszió fokozása mellett dönt, a pártállam bomlásának *önkizsaroló* formája jelentkezik.

¹¹ Kornai [2000] egy olyan variánst is felvázol, amelynek során a kommunista diktatúrát egy anti-kommunista diktatúra váltja föl. Ezt a változatot itt nem tárgyaljuk.

(nevezzük ezt a továbbiakban *demokratizálódásnak*) további lépéseket igényel. Igaz ugyan, hogy a folytonos átmenet során a kommunista pártnak fel kell adnia ideológiai alapállását, a politikai rendszer működését és intézményrendszerét mindez azonban alapvetően nem befolyásolja. *North–Wallis–Weingast* [2009] a korlátozott hozzáférésű rendből (*limited access order*) a nyílt hozzáférésűbe (*open access order*) való átmenetként írja le a demokratizálódás folyamatát. Ahhoz, hogy az átmenet bekövetkezhesen, a társadalomnak először az úgynevezett küszöbfeltételeket kell teljesítenie.¹² Majd az elit bizonyos tagjainak személyes kiváltságait fel kell váltania az elit minden tagjára vonatkozó személytelen jogok intézményesített rendszerének (ha a kiváltságokkal rendelkezők saját érdekeik szempontjából e megoldást preferálják). Végül az intézményesített személytelen jogokat fokozatosan a társadalom szélesebb rétegei számára is hozzáférhetővé kell tenni. A nyílt hozzáférésű társadalmi rend működéséből adódó kétségtelen és jelentős előnyök csak e lépések megtétele után érvényesülhetnek (241–242. o.).

4. ábra

A különböző intézménytípusok közötti kapcsolatok

Forrás: saját szerkesztés.

Acemoglu–Robinson [2013] azt is kifejti, hogy szinergia működik a befogadó gazdasági és befogadó politikai intézmények között, valamint a kizsákmányoló gazdasági és kizsákmányoló politikai intézmények között (85–86. o.). Az affinitás ellenére azonban átmenetileg olyan struktúrák is stabilak maradhatnak, amelyekben az intézménytípusok vegyesen fordulnak elő. Ilyen helyzettel találkozhatunk a folytonos átmenet esetében is, amikor a gazdaságban egyre több befogadó jellegű intézmény mellett a politikában nem kerül sor hasonló átalakulásra. Érvelésük szerint azonban hosszabb távon ez a fajta konstelláció nem vezethet olyan eredményekre, mint befogadó jellegű politikai környezetben. Demokratizálódás nélkül tehát a folytonos átmenet révén létrejövő autoriter rendszer (a 4. ábrán: autoriter kapitalizmus) hosszabb távon nem lehet

¹² Ezek a következők: 1. a jog uralmának érvényesülése az eliten belül, 2. személytelen, örök életű szervezetek megjelenése mind a köz-, mind a magánszférában és 3. a hadsereg rendezett formában történő ellenőrzése (*North–Wallis–Weingast* [2009] 26. o.).

versenyképes a demokratikus berendezkedésű piacgazdaságokkal (Kína esetében – a rendszer kapitalista jellege mellett érvelve – éppen az autoriter kapitalizmus megnevezést használja *Redding–Witt* [2014], valamint *McGregor* [2012] is). Tanulmányunkban azonban továbbmegyünk ennél, és Kína kapcsán azt is megmutatjuk, hogy a folyamatos átmenet révén létrejövő rendszerben ki sem alakulhat a befogadó gazdasági intézményeknek olyan rendszere, mint a demokratikus politikai rendszer mellett működő piacgazdaságokban, azaz *maga a gazdasági átalakulás is csak felemás lehet* – komoly hatékonyságbeli és ösztönzői problémákkal. Az autoriter kapitalizmus rendszere ezek szerint tehát egy hibrid rendszer, amelyben a politikai intézmények túlnyomórészt kizsákmányolók, a befogadó gazdasági intézmények mellett pedig számos kizsákmányoló jellegű is működik. Végül, arra következtetünk, hogy *valódi gazdasági átmenet csak a politikai rendszer reformjával együtt képzelhető el*.

A kínai reformfolyamat logikája

A reformok első szakasza – a szocialista rendszertől a reformszocializmusig

Mao halála után a szocialista rendszer bizonyos szintű reformja elkerülhetetlenné vált Kínában. Az utódlási harc és a gazdasági problémák együttesen hoztak létre olyan helyzetet, amelyben a korábbiaktól markánsan eltérő irányvonal (a reformok kilátásba helyezése) jelentős politikai tőkével kecsegtetett. A pártvezetésen belül a veszélyeket és az elégedetlenség fokozódását ugyanis egyre inkább a korábbi irányvonal folytatásában látták, míg a reformok a feszültségek enyhítését ígérték. Teng Hsziao-ping (*Deng Xiaoping*), az új első számú vezető számára a reformok mindenekelőtt a párt irányításáért vívott harc legfontosabb eszközét jelentették, a kulturális forradalom éveit követő makrogazdasági krízis pedig lehetőséget teremtett arra, hogy legyőzze a párt keményvonalasait: a nehézipari lobbit és az úgynevezett olaj frakciót (*Shirk* [1993] 35–36. o.).

A rendszer reformja során a reformpártiaknak alapvetően két szempontot kellett egyszerre szem előtt tartaniuk. Egyrészt a reformoknak elég mélyeknek és alaposaknak kellett lenniük ahhoz, hogy a bevezetésük nyomán mutakozó eredményekkel gyengítsék a konzervatívok ellenállását a párton belül, másrészt viszont nem lehettek olyan radikálisak, amelyek veszélybe sodorhatták volna a kommunista párt hatalmát, azaz meg kellett felelniük az előszelekciós kritériumnak. A kezdeti reformok mindhárom területe: a háztartás-felelősségi rendszer (*Household Responsibility System*) bevezetése, a falusi vállalatok (*Township and Village Enterprises, TVE*) kialakulása és elterjedése, valamint a külgazdasági nyitás és a különleges gazdasági övezetek (*Special Economic Zones*) létrehozása teljes mértékben megfelelt mindkét szempontnak.

A legtöbb vitát párton belül a spontán módon kialakuló és gyorsan terjedő új földbérleti rendszer váltotta ki, mivel lényegében megszüntette a kollektív gazdálkodást, és megteremtette a profitmotívumot a háztartások számára. Korábban ugyanis egyáltalán nem volt profitmotívum, most azonban, hogy a háztartások tartós bérletbe kapták a földet, számukra megjelent ez az ösztönzés. A profitmotívum bevezetésével járó jelentős eredmények, amelyek lényegesen csökkentették a parasztokra nehezedő

nyomást, megtörték a konzervatívok ellenállását, és a reform hivatalos elismeréséhez vezettek. Ugyancsak spontán módon kezdtek terjedni a falusi vállalatok is, amelyek olcsó munkaerő segítségével olyan, a piacról korábban hiányozó cikkeket állítottak elő, amelyek az állami vállalatok számára sokkal költség- és érzékenyebbek voltak, ezek a vidéki vállalatok jelentős támogatásokat kaptak a helyi és tartományi kormányoktól (Naughton [2007] 277–278. o.). Növekedésük olyan gyors volt, hogy csakhamar nemcsak a vidéki iparosítás, de az ország gazdasági teljesítményének is legfőbb letéteményeseivé váltak.¹³ Végül, a különleges gazdasági övezetek megnyitása megfelelő terepet nyújtott arra, hogy az első külföldi befektetők anélkül jelenjenek meg, hogy hozzá kellene nyúlni a meglévő vállalati struktúrához. Minthogy a felsorolt reformok nem érintették túlságosan mélyen a szocialista rendszer működésének alapjait, a pártvezetés számára bevezetésük elfogadható volt, Teng számára pedig nyilvánvaló politikai hasznot is hoztak: megerősítették a reformerek párton belüli helyzetét.

Az intézményi reformlépések sorában a „kettős vágányú rendszer” és a kettős árrendszert bevezetése, majd a tervmutatók 1984-es rögzítése a koordinációs mechanizmusok részleges átalakítását célozta, de csakis oly módon, amely nem veszélyeztette a klaszszikus rendszer alapvető intézményeit. Az 1980-as évek közepére Kínában a reformok jelentős változásokat hoztak a rendszer működésében, és ettől kezdve már egyértelműen reformszocializmusról beszélhetünk. A kezdeti reformok megfeleltek az előszelekciós kritériumnak, bevezetésük stratégiai előnyöket hozott a reformerek számára, ugyanakkor meghatározták a járadékok újraelosztási sémáját, és alapjaiban befolyásolták a párton belüli érdekcsoportok egymáshoz való viszonyát is. A reformok révén kibővülő jövedelmi források elsősorban vidéken voltak jelentősek. Mind a mezőgazdaságban, mind a falusi vállalatok esetében, mind pedig az újonnan alakult közös külföldi–állami vállalatoknál igen jelentős jövedelmek keletkeztek,¹⁴ melyek végül a helyi és tartományi elitet gazdagították. Ily módon nem meglepő, hogy a reformok első szakaszában ezek a csoportok váltak a reformok fő nyerteseivé, és leginkább ők képezték a reformerek párton belüli bázisát is (Shirk [1993] 14–16. o.). A relatív veszteségek¹⁵ között viszont az állami vállalatokat találhatjuk, mivel amellett, hogy továbbra is számos gazdaságon kívüli feladatot voltak kénytelenek ellátni (szociális juttatások a dolgozók számára), jelentős versenytársakkal (falusi vállalatok) és csökkenő profitokkal kellett szembenézniük, miközben költségvetési korlátjuk egyre keményebbé vált.

Annak ellenére, hogy a reformok komoly eredményeket hoztak mind a gazdasági növekedés,¹⁶ mind a hatékonyság terén, számos probléma is megjelent, melyek a következőkben foglalhatók össze: 1. a gazdaság gyors növekedésével párhuzamosan

¹³ A reformok kezdetétől az 1990-es évek közepéig a falusi vállalatok által foglalkoztatottak száma 28 millióról 135 millióra, GDP-ből való részesedésük pedig 6 százalékról 26 százalékra nőtt (Naughton [2007] 274. o.). Az ezredfordulóra ráadásul az összes kínai export közel fele származott e vállalatoktól (Fu–Balasubramanyam [2005] 617. o.).

¹⁴ A falusi vállalatok 1999-re a kínai ipari termelés több mint 60, az exportnak pedig közel 50 százalékát adták (Fu–Balasubramanyam [2002] 2. o.).

¹⁵ A reformok első szakaszának egyébként alig voltak vesztesei, ezért is gyakran jellemezték ezt az időszakot úgy, hogy *reform veszteségek nélkül*.

¹⁶ 1979 és 1992 között az éves átlagos GDP-növekedés meghaladta a 10 százalékot (World Development Indicators, The World Bank).

– nem utolsósorban a politikai döntéshozatal bénultsága miatt (Naughton [2008] 103–104. o.) – jelentős mértékben felpörgött az infláció (1988-ban és 1989-ben is megközelítette a 20 százalékot), 2. a központi költségvetés bevételei az állami vállalatok pénzügyi helyzetének romlása miatt jelentős csökkenésnek indultak,¹⁷ 3. nem épült ki olyan makrogazdasági szabályozórendszer, amely együtt tudta volna kezelni a piacot és a tervet, végül: 4. a jelentős járadékokkal együtt a korrupció is mindennapossá vált (Wu [2005] 73–74. o.). A járadékok elosztása tekintetében problémát jelentett, hogy bizonyos területeken a klientúra kiépítése érdekében végrehajtott decentralizációval együtt a pénzügyi források feletti ellenőrzés is alacsonyabb szintekre került. A folyamat lezárultával a továbbiakban már nem lehetett ismételten decentralizálni, pedig a klientúra hatékony fenntartásához a decentralizációnak rugalmasnak és reverzibilisnek kellett volna lennie. Az időszak végére emiatt a központi vezetés mozgástere beszűkült, hatalma és ereje pedig látszólag meggyengült és válságba jutott (Naughton [2008] 110. o.).

A folyamatot végigkísérték a párt konzervatív szárnyának támadásai is. A szkeptikusok a szocialista elvek feladását látták az intézményi reformokban, és a további változások megakadályozására irányuló erőfeszítéseik az egész folyamatnak egy „két lépés előre, egy lépés hátra” jelleget kölcsönöztek. A különböző problémák (mint például a hatalmas mértékű korrupció) és a reformok folytatásába vetett hit több nagyvárosban is az utcára szólította az embereket. A párt vezetését megosztotta a tüntetések kezelése, végül azonban a katonaság bevetése mellett döntöttek, és véres összecsapásokban levertek a megmozdulásokat. A Tienanmen téri események hatalmas felháborodást váltottak ki mind belföldön, mind külföldön, és évekre visszavetették a reformintézkedéseknek köszönhető, országba vetett bizalmat. A kínai reformfolyamat első szakasza tehát számos siker mellett végül is majdnem a kommunista párt bukásához vezetett, amit csak a hadsereg párthűsége akadályozott meg (Shirk [2007]).

Második szakasz – a reformszocializmustól a kínai típusú kapitalizmus kialakulásáig

A pártvezetés helyzete a Tienanmen téri események után meglehetősen nehézé vált, mivel a reform folytatásához szükséges újabb lépések megtervezésénél igen körültekintően kellett eljárni, hogy azok megfeleljenek az előszelekciós kritériumnak. Másfelől viszont a reformfolyamat feladása sem jöhetett szóba a társadalmi-gazdasági nyomás és a reformerek párton belüli ereje miatt.¹⁸ Az előszelekciós kritérium érvényesítése éppen ezért azt követelte a párttól, hogy a reformok folytatásával, a visszaságok megszüntetésével és újabb gazdasági eredményekkel enyhítse a felgyülemlett feszültségeket. A szűkülő mozgástér és a feladat komplexitása sokak számára (például: Hellman [1998] vagy Pei [2006]) azt vetítette előre, hogy a párt képtelen lesz a megújulásra, és a reformfolyamat végleg leáll. Teng 1992-es dél-kínai látogatása után

¹⁷ Amíg a reformfolyamat elején a bevételek még a GDP egyharmadára rúgtak, 1994-re már csak alig 10 százalékát tették ki (Naughton [2007] 431. o.).

¹⁸ Akik természetesen nem voltak hajlandók lemondani a reformok következtében megnőtt jövedelmeikről.

azonban Csiang Cö-min (*Jiang Zemin*) vezetésével elindult a reformok második szakasza, amely mögött immár nem elsősorban a tartományok vezetői, hanem az ipari nagyvállalati lobbí állt.

A második szakasz első átfogó intézkedései¹⁹ mellett megkezdődött az állami vállalatok, a bankszektor és a pénzügyi rendszer reformja. A „*ragadd meg a nagyot és engedd el a kicsit*” (*Zhua da fang xiao*) stratégiájának keretében a vezetés megtartotta állami tulajdonban a stratégiaiilag fontos nagyvállalatokat, miközben részben vagy teljesen privatizálta, kollektív tulajdonba adta vagy hagyta tönkremenni a kisebbeket. A folyamat során közel 50 millió alkalmazottat bocsátottak el, az állami vállalatok munkaerejének mintegy 40 százalékát (McGregor [2012] 16. o.). Az állami vállalatok többsége ezzel egyidejűleg jelentős formai átalakuláson ment keresztül az új társasági törvény előírásai alapján, az állami befolyás és kontroll azonban továbbra is döntő fontosságú maradt (Guo [2003], Zheng–Chen [2009]). Sőt stratégiai szempontok alapján a pártvezetés a nagyvállalati szféra felélesztését, fokozottabb támogatását és nemzeti bajnokok kialakítását tűzte ki célul (Huang [2008], McGregor [2012] és Naughton [2008]). Az új irányvonal, mely szerint: „*az állam előretör, a magánszféra visszaszorul*” (*Guo jin min tui*) szöges ellentétben állt a reformok első szakaszával.

Megváltozott a finanszírozás fő formája is: a korábbi közvetlen állami (minisztériumi) finanszírozást a bankok, közülük is elsősorban a Kínai Népi Bankból (azaz a központi bankból) kivált négy nagy állami bank²⁰ vette át. A bankszektor mindig is a párt finanszírozási politikájának legfontosabb eszköze volt Kínában. Amíg azonban a reformok első szakaszában a kölcsönök fő célja a kiemelt nemzeti projektek mellett a helyi növekedés elősegítése volt (többek között a falusi vállalatoknak nyújtott kedvezményes hitelek formájában), addig az 1990-es évek közepétől – és különösen az 1998-as bankközpontosítás (Shih [2008]) után – egyértelműen az állami vállalatok finanszírozása vált fő céllá, miközben a vidéki iparosítás korábbi forrásai elapadtak (Huang [2008]). Az állami vállalatok szerepének növelésével teljes mértékben konzisztens volt a banki finanszírozás gyakorlatának olyan irányú átalakítása, amely a hitelekhez való hozzáférésben kitüntetett szerepet szánt az állami vállalatoknak, miközben a magánvállalatok lehetőségei erősen korlátozottakká váltak (Redding–Witt [2014]). A kínai pénzügyi rendszerben a minisztériumoknak a hitelezés és a források elosztásában betöltött helyét az állam által ellenőrzött bankok hálózata – amely egyes szerzők szerint tulajdonképpen nem más, mint maga a bankrendszer (Walter–Howie [2011]) – vette át. A jüan leértékelésével egyidejűleg folytatódott a külgazdasági reform is, mely a folyó fizetési mérleg konvertibilissá válásával és Kína WTO-csatlakozásával fejeződött be 2001-ben.

¹⁹ 1. 1993 végére eltörölték a tervutasításokat és megszüntették a kettős vágányú rendszert, 2. újraközpontosították a költségvetés forrásait, mivel a központi költségvetés bevételei elégtelen szintre süllyedtek, valamint 3. szigorú makro-gazdaságpolitikára került sor, költségvetési és adóreformmal (Naughton [2007]).

²⁰ A mezőgazdasági bank (*Agricultural Bank of China, ABC*), a kínai bank (*Bank of China, BOC*), a kínai ipari és kereskedelmi bank (*Industrial and Commercial Bank of China, ICBC*) és a kínai építőipari bank (*China Construction Bank, CCB*).

A reformok hatására a külföldi tőke példátlan mértékben kezdett ömleni az országba. A működőtőke-beáramlás a kilencvenes évek közepétől dinamikus növekedésnek indult, és a 2000-es évek vége felé már meghaladta a 100 milliárd dollárt.²¹ A legnagyobb befektető mind a mai napig Hongkong (2013-ban az összes működőtőke-beáramlás kétharmadával – *MOFCOM* [2013]), de előkelő helyen állnak a különböző adóparadicsomok is. Mindez az úgynevezett körbeáramló tőke²² jelenésére utal, amely a teljes működőtőke-beáramlás jelentős szeletét adja.²³ A külföldi tőke (beleértve természetesen a körbeáramló, valójában belföldi magántőkét is) szerepe a beruházásokban azonban (a működőtőke-beáramlás dinamikus növekedése ellenére is) a 2000-es évek végére marginálissá vált (2,9 százalékot tett ki – *UNCTAD* [2014]). Ez elsősorban a belföldi beruházások példátlan bővülésének köszönhető, amely 2013-ra megközelítette a GDP felét (49,3 százalék volt – *World Bank* [2014]). Mindez jól mutatja, hogy a kínai növekedés finanszírozása egyre inkább a nagy – elsősorban állami – beruházásokon múlik.

A reformok második szakaszában a kínai gazdaság makroszinten stabilabbá vált, az infláció jelentősen enyhült, az állami szektor súlya a gazdaságban pedig fokozatosan csökkent.²⁴ Az állami szektor gazdasági súlyának megítélésében a hivatalos kínai statisztikák helyett érdemes olyan becslésekre támaszkodnunk, amelyek reálisabban ítélik meg az ellenőrzés valódi mértékét. Az OECD szerint az állam által (közvetlenül és közvetve) irányított vállalatok 1998-ban a hozzáadott érték 54, 2003-ban 41, 2007-ben 31, 2012-ben pedig már kevesebb mint 30 százalékát termelték meg, a foglalkoztatottak számát tekintve ugyanezen időszak alatt súlyuk 62 százalékról 20 százalékra, míg az eszközöket nézve 73 százalékról 51 százalékra csökkent (*OECD* [2010] 106. o. és *OECD* [2013] 40. o.). Más szerzők szerint az állam által irányított vállalatok gazdasági súlya ennél nagyobb: *McGregor* [2012] 40 és 50 százalék közé (4. o.), míg *Szamosszegi–Kyle* [2011] 50 százalékra teszi (1. o.). Szembetűnő a piaci koordináció térnyerése is. Az árakat a legtöbb termék esetében a piac határozza meg, miközben a közvetlen árszabályozás és az árak irányítása már csak az energia, a víz és néhány kiskereskedelmi termék esetében figyelhető meg. Modern versenyszabályozást vezettek be és 2008-ban létrejött a monopóliumellenes törvény is (*OECD* [2013] 39. o.). Közben a kínai kommunista párt vezetése fokozatosan elismerte a

²¹ 2013-ban a beáramló működőtőke 124 milliárd dollár volt (*UNCTAD* [2014]).

²² *Round tripping capital*. A körbe áramló tőke kifejezés arra utal, hogy a belföldi – elsősorban a gazdasági életben hátrányos megkülönböztetést elszenvedni kénytelen magántulajdonú – vállalatok a tőkéjüket külföldre menekítik, majd pedig onnan mint külföldi vállalatok hozzák vissza (kiaknázva a lényegesen kedvezőbb elbánást).

²³ A *World Bank* [2002] 25 százalékra teszi (41. o.), míg *Xiao* [2004] több becslést is ad, melyek közül a legalacsonyabb 29,2, a közepes 40, a legmagasabb pedig 50,8 százalék.

²⁴ Az állami és a magánszektor elkülönítése és mérése Kína esetében azonban különösen problematikus. A hivatalos statisztikákban az állami vállalatok és a magánvállalatok mellett számos más kategória is szerepel, amely magában foglal minden más, részben állami, részben magánszereplőt. A hivatalos statisztikában az állami vállalatok súlya 2012-ben az ipari kibocsátás tekintetében 8, míg a magánvállalatoké 30 százalék volt (*CSY* [2013] 14-1. táblázat). Gyakran alkalmazzák az *állami/nem állami* megkülönböztetést is, ami azonban félrevezető, ugyanis jelentősen alábecsüli az állami szektor súlyát, mivel olyan szereplőket is a *nem állami* kategóriába sorol, amelyeket vagy közvetett módon tulajdonol az állam, vagy pedig résztulajdonosként irányít (*Szamosszegi–Kyle* [2011]).

kapitalizmus alapvető intézményeit. Előbb hallgatólagosan, majd explicit módon is hivatalos politikává emelte a piacgazdaság kiépítését, 2004-ben pedig alkotmányosan is garantálta a magántulajdonhoz való jogot.

Mivel a szocializmusból a kapitalizmusba való átmenetet a reformok sorozatának folyamánként értelmeztük (lásd 4. ábra), nehéz éles határt húzni a két-féle berendezkedés közé. Így az sem meglepő, hogy míg egyesek (például Huang [2008], McGregor [2012], Redding–Witt [2007], Szamosszegi–Kyle [2011] vagy Tsai [2006]) szerint Kínában már jó ideje kapitalizmusról beszélhetünk, addig mások (például Chu [2010] vagy Fan–Morck–Yeung [2011]) a jelenlegi rendszert még alapvetően szocialistának (pontosabban piaci szocializmusnak) tartják. Akárhogy is, a magántulajdon és a piaci koordináció elterjedése és uralkodóvá válása tekintetében Kína igencsak messze jutott a szocialista tervgazdaságtól, és a korábbiakban leírt mennyiségi és minőségi változások fényében megállapítható, hogy Kornai János értelmezésében megtörtént a rendszerváltás: Kína kapitalista gazdasággá alakult át (Kornai [2000] és [2007]).²⁵ A rendszerváltás megtörténte azonban csupán annyit jelent, hogy Kína átlépett a 4. ábrán szaggatottal jelzett felezővonalon, ugyanakkor nem mond semmit arról, hogy milyen messzire jutott. Az előzőkben felsorolt szerzők, akik különböző álláspontot foglalnak el abban a kérdésben, hogy Kína vajon még szocialista vagy már kapitalista gazdaság-e, egyetértenek abban, hogy a piacgazdaság teljes kiépülése még messze van, és abban is, hogy mely területeken lennének szükségesek további alapvető reformok az átalakulás kiteljesedéséhez. A következőkben amellett érvelünk, hogy jelentős politikai reformok híján (a kommunista párt hatalmának fenntartása mellett) az átmenet nem válhat teljessé, a reformfolyamat pedig nagy valószínűséggel elakad. A nyugati értelemben vett piacgazdaság helyett pedig csak egy sajátos, hibrid forma jöhet létre, melyben a piaci elemek mellett megfigyelhetők a szocialista rendszerre jellemző mechanizmusok is. A folyamatos átmenet befejezetlensége ugyanakkor nem egyedi sajátosság, hanem szükség-szerű és rendszerszintű következmény.

Járadékok, a reformfolyamat elakadása és az átmenet befejezetlensége

Mint minden autoriter rendszerben, az elit Kínában is korlátozza az értékes erőforrásokhoz való hozzáférést. Hatalma fenntartásához, a koalíció stabilitásának megőrzéséhez és társadalmi bázisa kiépítéséhez (a klientúráképzéshez) pedig erőteljesen használja az ebből származó pótlólagos jövedelmeket (azaz a járadékokat).

²⁵ Ez még akkor is így van, ha Fan–Morck–Yeung [2011] szerint: „a formális reformok gyakran részletekbe menően utánozzák a piacgazdaság intézményi formáit. Lényegüket tekintve azonban alapvetően szocialisták maradnak: stratégiai helyzetű állami vállalatok, állami vállalatok által ellenőrzött piramidális üzleti csoportok, mindenütt jelen lévő pártsejtek, párttitkárok és pártbizottságok, melyek Lenin »legfontosabb bástyáit« határozottan és kizárólagosan a kínai kommunista párt felügyelete alatt tartják, miközben a többi szereplőt nagyrészt a tartományi és helyi pártkáderekre bízzák” (1. o.). Mivel mondanivalónk szempontjából az igazán fontos probléma nem a kínai rendszer megnevezése, hanem az, hogy folytatódna-e a reformok és kiteljesedhet-e a piacgazdaság a párt felügyelete mellett, a fenti idézet csak erősíti érvelésünket.

A pénzbeli járadékok generálásának legfontosabb eszköze Kínában a reformfolyamat egészében a hitellehetőségekhez való hozzáférés, az állami vállalatok és bankok, valamint az állami megrendelések, kedvezmények és adók rendszerének kézben tartása volt. A pártelit ezeknek az eszközöknek a segítségével juttathatta érvényre gazdaságpolitikai preferenciáit, jelölhette ki a győzteseket és a veszteseket, valamint a profitok és veszteségek keletkezésének helyét. Az állami ellenőrzés alatt működő bankrendszer a kilencvenes évek közepéig a falusi vállalatokat segítette, utána azonban a források iránya megváltozott, és célpontjaik az állami nagyvállalatok lettek. A források irányának megváltozását jól mutatja az állótoke-beruházások megoszlása: annak ellenére, hogy a magánszektor súlya kezdetben nem volt jelentős, az 1980-as években átlagosan az összes beruházás 21,4 százaléka, 1993 és 2001 között átlagosan 13,3, 2002 és 2005 között pedig 14,7 százaléka realizálódott itt (Huang [2008] 21. o.). Még érdekesebb, hogy a vidéki magánszektor részesedése ugyanezekben az időszakokban 19,2, 9,5, illetve mindössze 5,5 százalék volt (uo.). A 2000-es évekre a magánszektor részesedése a beruházásokból ismét emelkedésnek indult ugyan: 2007-ben 19,7, 2012-ben pedig 24,3 százalék volt (CSY [2008] és [2013] 5–3. táblázat), gazdasági súlyához képest azonban meglehetősen alacsony maradt.

A városi állami szektor kiemelt szerepének támogatását jelezték más kedvezmények is: például a földterületek ingyenes használata vagy az erőforrások és az energia igen jutányos ármeghatározása (McGregor [2012] 24. o.). Fontos szerep jutott a nem pénzbeli járadékoknak is: a releváns információhoz való hozzájutás, az összeköttetések és a politikai kapcsolati háló szerepe, valamint a jól átgondolt és központosított irányított káderrendszer, amely a kiváltságok és lehetőségek elosztásával és újraelosztásával alapvetően határozta meg az egész rendszer működését (Fan–Morck–Yeung [2011]). A járadékok kérdése különösen nagy jelentőségű a folytonos átmenet esetén, mivel a piaci átalakulás során (az állami tulajdon és a bürokratikus koordináció visszaszorulása következtében) egyre kevesebb olyan eszköz marad a pártelit kezében, amely alkalmas lehet járadékok előteremtésére. Ennek megfelelően a folytonos átmenet egyik kulcskérdése a járadéktermelő képesség fenntartása.

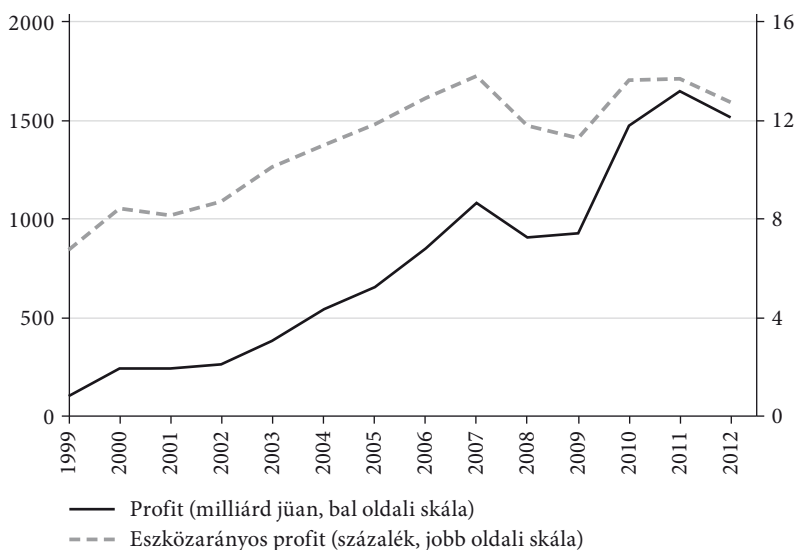
A pártvezetés éppen ezért döntött a kilencvenes évek közepén nagymértékű fiskális centralizáció és a stratégiai jelentőségű állami vállalatok nemzeti bajnokokká fejlesztése mellett. A „profitlisztizálás” és a szociális kiadások²⁶ lefaragása következtében az állami vállalatok profitja az 5. ábra tanúsága szerint 1999 és 2012 között tizenöt-szörösére (éves átlagban több mint 20 százalékkal), eszközarányos profitja pedig 7 százalékról közel 13 százalékra nőtt, miközben számuk ugyanezen időszak alatt 61 ezerről 18 ezerre csökkent (China Statistical Yearbook különböző számai). Az állami nagyvállalatok jövedelmezősége azonban nem hatékonyságukból, hanem kivételezett helyzetükből és jelentős mértékű támogatásukból következett.²⁷

²⁶ Melyek az állami vállalatokhoz kapcsolódtak.

²⁷ Ráadásul szinte az összes profitjukat megtarthatták, amely a 2000-es évek közepére már a GDP több mint 3 százaléka rágott. 2009-ben az állami vállalatok profitjának 6, 2010-ben pedig csupán 2,2 százalékát vonta el a költségvetés (McGregor [2012] 24. o.).

5. ábra

Az állami vállalatok jövedelmezősége Kínában 1999 és 2012 között*

* A vállalatok között 2011-től a legalább évi 20 milliárd, 2006 és 2010 között az évi 5 milliárd, 1999 és 2005 között pedig az évi 500 millió jüan bevételt elérők szerepelnek. Látható tehát, hogy a vizsgált vállalatok köre folyamatosan csökkent. Az eszközarányos profit a profit, az adók és a kamatok összegének százalékos arányát jelenti az átlagos eszközállományhoz képest. Az adatok forrása: China Statistical Yearbook különböző számai.

Az ezredforduló után új járadéktípusok is megjelentek, amelyek a központosításból eredő helyi bevételek kiesését voltak hivatva pótolni. A helyi vezetés legfőbb bevételi forrásai lettek a lakás- és földeladások, amelyek éves szinten egyes helyeken elérték az összbevétel negyedét-felét (Yeh–Xu–Liu [2011] 17. o.), más becslések szerint közel háromnegyedét (Yuen [2014] 63. o.). A városok terjeszkedése folyamatosan növeli az újabb és újabb földterületek iránti igényt, amelyet a helyi kormányzatok a termőföldek kisajátításával és eladásával elégítenek ki. A járadékok abból keletkeznek, hogy a faluközösségek számára fizetendő kártalanítás mértéke töredéke a földek piaci árának, amelyet a kormányzat az ingatlanfejlesztőktől valójában beszed. A termőföldek csökkenésének megállítása érdekében ugyan a központi kormányzat törvényt hozott (mely csak úgy engedi további termőföldek kisajátítását, ha ezt ugyanakkora méretű termőföldek létrehozása előzi meg), a helyi vezetés így is képes hozzájutni a járadékhoz oly módon, hogy falusi lakóövezeteket alakít termőfölddé, míg a falusiak számára kis helyigényű, sűrű beépítésű lakóhelyeket hoz létre. Az így felszabaduló kvótát pedig vagy eladja (általában a régiók közötti földhasználati jog cseréje esetén), vagy a létrehozott termőföld területének megfelelő (régióon belüli) város közeli termőföldet kisajátítás után hatalmas profittal eladja, pontosabban: tartós bérletbe adja (Deng [2013] 192–194. o.).

A városi és falusi földek összekapcsolása és cseréje számos probléma forrásává vált. Deng [2013] rámutat ugyan arra, hogy sok esetben olyan falvakat szanálnak, amelyek

nagyrészt elhagyatottak, mivel a lakók többsége már korábban városokba költözött, a földhasználati jogok cseréjében a parasztok tulajdonjogának jelentős csorbulását látja (199. o.). Nemcsak az a baj ugyanis, hogy sok esetben a városias környezetbe való költözés ellehetetleníti a mezőgazdasági tevékenységet, hanem az is, hogy az új lakóövezetekben megszűnnek azok a jogok, amelyek korábban az ott lakókat házhelyeikkel kapcsolatban megillették (uo.). Az is problémát jelent, hogy a kisajátítások sokszor erőszakos jellegűek, ami egyre több elégedetlenséget hoz felszínre, és amit csak súlyosbít a földekkel kapcsolatos korrupció és visszaélések terjedése. A vidéki földtulajdon kérdésének megoldása, azaz a földhöz kapcsolódó tulajdonjogok kiszélesítése és a keresleten és kínálaton alapuló földpiac létrehozása tehát egyelőre várat magára. Mindez azonban egyáltalán nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a hatalom megtartása és a koalíció stabilitásának megőrzése megköveteli, hogy a párt minden jelentős csoportja (köztük a helyi és tartományi vezetők köre is) részesüljön a járadékokból.

A járadéktermelő források átcsoportosítása ugyanakkor komoly következményekkel jár a reformok folytatódására és a piacgazdaság (ezzel együtt pedig a folytonos átmenet) jövőbeli kiteljesedésére nézve is. A legfontosabb járadéktermelő források, amelyeket a pártelit hatalmának fenntartása érdekében a reformok második szakaszában megszerzett magának, olyan területekről származnak, amelyek éppen a további reformok legfontosabb célpontjainak számítanak. Mind a monopolhelyzetben lévő állami vállalatok, mind az állami ellenőrzés alatt álló bankszektor, mind pedig a helyi vezetést gazdagító földpiac átalakítása a legsürgetőbb feladatok között szerepel, nélkülük a gazdasági átalakulás nem lehet teljes. Ha viszont a párt rászánná magát e reformokra, fő járadékforrásairól mondana le, és ellehetetlenítené saját hatalmát. Erre viszont az előszelekciós kritérium (semmi sem veszélyeztetheti a rendszer működésének alapját) folyamatos alkalmazása miatt nem kerülhet sor. A pártállam zsugorodása (*Csanádi* [2006]) és a pártelit rendelkezésére álló, a folyamatok alakítására és befolyásolására alkalmas eszközök megfogytatkozása is egyre nehezebbé teszi újabb és újabb reformok bevezetését. Ennek következtében további reformok végrehajtására vonatkozó mozgástér fokozatosan szűkül, és egyre valószínűbbnek tűnik, hogy a pártvezetés jelentős reformlépések megtételére már nem is lesz képes, a reformfolyamat tehát elakad. E jelenséget Kína esetében többen is felismerték, Minxin Pei egy helyütt tranzíciós csapdának (*Pei* [2006]), máshol részleges reformegyensúlynak nevezi (*Pei* [2007]), és – hasonlóan *Hellman* [1998]-hoz²⁸ – olyan helyzetet ért rajta, melyben „a nem teljes reformok olyan feltételeket teremtenek az uralkodó elit számára, melyek a status quo fenntartására és a további reformokkal szembeni ellenállásra ösztönzik, fenntartva ezáltal a csapdahelyzetet” (*Pei* [2007] 1. o.). Ez azt jelenti, hogy a szocialista rendszert Kínában nem a nyugati értelemben vett kapitalista rendszer váltja föl, hanem egy olyan hibrid rendszer (autoriter kapitalizmus – lásd *Redding-Witt* [2014], *McGregor* [2012]), amely a kapitalista intézmények tagadhatatlan dominanciája mellett egyrészt a korábbi szocialista rendszer

²⁸ *Hellman* [1998] szerint a posztszocialista országok tekintetében az intézményi változások kapcsán kialakuló klientúra a részleges reformokból eredő járadékok fő haszonélvezőjeként egyre kevésbé támogat olyan további reformokat, amelyek kivételezett helyzetének erodálódásához vezetnének.

jellegzetességeit viseli magán, másrészt a reformokból következő anomáliák (például járadékvadászat, korrupció) jelennek meg benne, az átmenet befejezetlensége pedig rendszerspecifikus okokra vezethető vissza.

Záró gondolatok

A folytonos átmenet esetét elemeztük Kína példáján keresztül, így nem vizsgáltuk a politikai szféra átalakulásának lehetőségét. A demokratizálódás kérdése túlmutat ugyan tanulmányunk témáján, jelentősége miatt mégis röviden foglalkoznunk kell vele. Történelmi példák bizonyítják (Dél-Korea és Tajvan), hogy autoriter piacgazdaságból kialakulhat többé-kevésbé demokratikus piacgazdaság, noha ez az átalakulás korántsem törvényszerű. Kína esetében a demokratizálódás nyilvánvalóan belpolitikai fejleményektől függ, mindenekelőtt a párton belül és a tágabb politikai környezetben megindult folyamatok irányától és erejétől, a vezetésre leselkedő veszélyek súlyosságától, valamint a párt adaptációs és ellenálló képességétől.

Az utóbbi évtizedben lassú demokratizálódás és fokozatos intézményesülés indult meg a kínai politikai rendszerben. Kérdés azonban, hogy ez valódi változást jelent-e, vagy a reformok csupán a felszínt érintették. Számos tanulmány vizsgálja a kínai kommunista párt káderrendszerének hatékonyságát, az utánpótlás biztosításának különböző formáit és a rendszer adaptivitását. A legelső politikai szinteken történt kísérletek a demokratikus (illetve annak látszó) választások bevezetésére *Chai–Song* [2012] szerint nemhogy nem kérdőjelezi meg a kommunista párt hatalmi monopóliumát, hanem éppenséggel erősíti kapacitását a folyamatok kézben tartására (85–86. o.). Mindezt azzal érik el, hogy a hatalom decentralizációját a civil és a helyi vezetők körében szelektív módon, a párt irányítása mellett hajtják végre. *Mu–Zhang* [2014] is úgy véli, hogy e helyi választások nem jelentenek valódi demokratizálódást, a választók igényeinek figyelembevétele pedig anélkül enyhítheti a feszültséget, hogy a pártnak engedményeket kellene tennie hatalmi monopóliumát illetően. A párt adaptációs képessége összességében tehát igen jelentős (*Xie* [2008]), mind ez idáig sikerrel hátrította el a leselkedő veszélyeket, és közben szívósságról, valamint komoly ellenálló képességről tett tanúbizonyságot (*Nathan* [2003]).

A pártvezetés helyzetét ugyanakkor erősödő és nehezen kezelhető feszültségek kezdik ki, melyek sűrűsödő tüntetésekben jelentkeznek, és amelyek esetében nem is elsősorban az elégedetlenség fokozódása, hanem annak egyre nyíltabbá válása az igazán fenyegető. Az elégedetlenség legfontosabb okai között az ellehetetlenülő életkörülmények, a környezetszennyezés, a korrupció terjedése, a szociális ellátás hiánya, a földkisajátítások, valamint a hatalmas mértékűre nőtt jövedelmi különbségek²⁹ említethetők. Komoly veszélyt jelentenek a politikai rendszer stabilitására a gazdasági élet egyensúlytalanságai is. Sokan (például *Huang* [2013] 54. o.) úgy látják, hogy a kínai politikai rendszer csak addig maradhat intakt, amíg az alapját képező

²⁹ Kína Gini-indexe az 1980-as évek elején még 0,3 alatt volt, a 2000-es évek végére megközelítette a 0,5-et, 2012-ben 0,47-en állt (*Sicular* [2013] 1. o.).

gazdasági növekedés megfelelően gyors, utóbbi viszont Woo ([2012] 332. o.) szerint az eddig alkalmazott makrogazdasági eszközökkel egyre nehezebben tartható fenn, ráadásul a gazdaságpolitikai eszköztár átalakítása mellett tartós növekedés csak a politikai rendszer reformjával és a jogállamiság kiépítésével érhető el.

A fokozódó állami beruházások növekvő eladósodottsághoz vezettek, elsősorban helyi szinten. A költségvetés központosítása következtében a kilencvenes évek közepétől megfogyatkoztak a helyi és tartományi kormányok bevételei, miközben a kiadási oldalon komoly emelkedés ment végbe. A növekedés fenntartása érdekében végrehajtott beruházások fedezetét részben földeladásokból, részben pedig különböző forrásokból szerzett hitelekkel és kölcsönökből teremtették elő. Utóbbiakat gyakran a bankrendszert megkerülve, más pénzügyi csatornákon keresztül szerezték be, hatalmas méretűre duzzasztva az úgynevezett árnyékbankrendszert az országban (Wong [2013]). 2012-re a hiány megközelítette a GDP 40 százalékát (Hu [2014] 56. o.), az összes hitelmennyiség GDP-hez mért aránya pedig 2012-re elérte a 200 százalékot (Wong [2013] 10. o.). Jóllehet ezek az értékek nemzetközi szinten nem tartoznak a legmagasabbak közé, a sok rossz (nem teljesítő) hitel miatt mégis kételyeket vetnek fel a fenntarthatóság tekintetében. Többen úgy vélik (Borst [2014], Malmgren [2014] vagy éppen Wong [2013]), hogy az eladósodás már most összeomlással fenyegeti a kínai pénzügyi rendszert, míg mások szerint a hatalmas valutatartalékok, a központ eszközei, valamint az infrastrukturális beruházások jövőbeli várható jövedelmei bőven elegendők a helyzet kezeléséhez (például Hu [2014], Lo [2013] és Ross [2014]). Akárhogy is, a folyamatok iránya nem megnyugtató, és hosszabb távon – összhangban Acemoglu–Robinson [2013] 97–98 o., Huang [2013] és Woo [2012] érvelésével – nem teszi lehetővé a gyors kínai növekedés fenntartását.

Végül, érdemes elgondolkodni azon, hogy vajon hasonlóvá válhat-e a kínai fejlődési út más kelet-ázsiai országokéhoz, elsősorban a tajvaniéhoz vagy a dél-koreaiéhoz. Ennek megítéléséhez fontos tekintetbe vennünk korábbi eredményeiket, a kínai kommunista párt említett nagyfokú adaptációs és ellenálló képességét, valamint a párt hatalmát veszélyeztető folyamatokat. Ha az elit helyzetében lényegi változás következik be, illetve a feszültségek robbanáshoz közeli állapotot idéznek elő, a vezetés lába alól kicsúszhat a talaj. Ekkor sor kerülhet erőszakos hatalomátvételre, de akár békés demokratizálódásra is. Utóbbi esetben az átalakulás követheti a tajvani vagy a dél-koreai példát, aminek során a politikai elit fokozatosan megnyitotta az értékes erőforrásokhoz való hozzáférést a társadalom szélesebb rétegei számára, megteremtve a nyílt hozzáférésű rend alapjait. A folyamat azonban – tekintetbe véve Kína méreteit, decentralizáltságát és regionális különbségeit – még a tajvani vagy a dél-koreai változásoknál is hosszabb időbe, akár évtizedekbe is telhet. Mégis, hosszú távon talán ez a legvalószínűbb forgatókönyv, hiszen a reformfolyamat elakadása, a mozgástér beszűkülése és a veszélyek fokozódása előbb-utóbb felemészti az elit erőtartálékait, elapasztja járadékait, közben pedig ellehetetleníti a gyors gazdasági növekedés mesterséges táplálását. A párt hatalma, járadékainak mértéke és társadalmi beágyazottsága révén ugyanakkor egyelőre elég erősnek tűnik ahhoz, hogy még jó ideig megőrizze a *status quót*, elkerülje az erőszakos változásokat, és fenntartsa a sajátos, szocialista elemeket is magában foglaló, autoriter kapitalista rendszert.

Hivatkozások

- ACEMOGLU, D.–ROBINSON, J. A. [2013]: *Miért buknak el nemzetek? A hatalom, a jólét és a szegénység eredete*. HVG Kiadói Rt., Budapest.
- BORST, N. [2014]: Flying Blind. How shadow banks in emerging markets have become the global economy's greatest threat. *The World Economy*, Winter, 12–13. és 71. o.
- CHAI, H.–SONG, X. [2013]: The adaptive state – understanding political reform in China. *Policy Studies*, Vol. 34. No. 1. 73–88. o.
- CHU, W. [2010]: Market socialism, Chinese style: bringing development back into economic theory. *China Economic Journal*, Vol. 3. No. 3. 307–312. o.
- CSANÁDI MÁRIA [2006]: Reformok, bomlás és átalakulás Kínában. *Külgazdaság*, 50. évf. 1. sz. 27–53. o.
- CSY [2013]: China Statistical Yearbook. National Bureau of Statistics of China. <http://www.stats.gov.cn/english/Statisticaldata/AnnualData/>
- DENG, F. [2013]: Land development right and collective ownership in China. *Post-Communist Economies*, Vol. 25. No. 2. 190–205. o.
- FAN, J.–MORCK, R.–YEUNG, B. [2011]: Capitalizing China. NBER Working Paper, No. 17687.
- FU, X.–BALASUBRAMANYAM, V. N. [2002]: Township and Village Enterprises in China. Lancaster University Management School, Working Paper, 2002/001.
- FU, X.–BALASUBRAMANYAM, V. N. [2005]: Exports, Foreign Direct Investment and Employment: The Case of China. *The World Economy*, Vol. 28. No. 4. 607–625. o.
- GUO, S. [2003]: The Ownership Reform in China: What Direction and How Far? *Journal of Contemporary China*, Vol. 12. No. 36. 553–573. o.
- HELLMAN, J. S. [1998]: Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions. *World Politics*, Vol. 50. No. 2. 203–234. o.
- HU, J. [2014]: Is China Headed for a Debt Crisis? *China Today*, június 4. http://www.chinatoday.com.cn/english/economy/2014-06/04/content_622400.htm.
- HUANG, Y. [2008]: *Capitalism with Chinese Characteristics*. Entrepreneurship and the State. Cambridge University Press, New York.
- HUANG, Y. [2013]: Democratize or Die. Why China's Communists Face Reform or Revolution. *Foreign Affairs*, Vol. 92. No. 1. 47–54. o.
- KORNAI JÁNOS [1993]: *A szocialista rendszer*. HVG Kiadó, Budapest.
- KORNAI JÁNOS [2000]: What the Change of System From Socialism to Capitalism Does and Does Not Mean. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 14. No. 1. 27–42. o.
- KORNAI JÁNOS [2007]: *Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LO, C. [2013]: What Ponzi Scheme? The risks of China's shadow banking system are manageable. *The International Economy*, Summer, 32–33 és 66–67. o.
- MALMGREN, K. P. [2014]: China Under Attack. An economy amazingly vulnerable to bad news. *The World Economy*, január 1. 10–11 és 68–70. o.
- MCGREGOR, J. [2012]: No Ancient Wisdom, No Followers. *The Challenges of Chinese Authoritarian Capitalism*. Prospecta Press, Westport.
- MOFCOM [2013]: Statistics of FDI in China in January–December 2013. Ministry of Commerce, People's Republic of China. <http://english.mofcom.gov.cn/article/statistic/foreigninvestment/201402/20140200498911.shtml>.
- MU, R.–ZHANG, X. [2014]: Do elected leaders in a limited democracy have real power? Evidence from rural China. *Journal of Development Economics*, Vol. 107. 17–24. o.

- NATHAN, A. [2003]: Authoritarian Resilience. *Journal of Democracy*, Vol. 14. No. 1. 6–17. o.
- NAUGHTON, B. [2007]: *The Chinese Economy. Transitions and Growth*. The MIT Press, Cambridge.
- NAUGHTON, B. [2008]: *A Political Economy of China's Economic Transition*. Megjelent: *Brandt, L.–Rawski, T. G. (szerk.): China's Great Economic Transformation*. Cambridge University Press, New York. 91–135. o.
- NORTH, D. C. [1990]: *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*. Cambridge University Press, Cambridge.
- NORTH, D. C.–WALLIS, J. J.–WEINGAST, B. R. [2009]: *Violence and Social Orders. A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge University Press, Cambridge.
- OECD [2010]: *OECD Economic Surveys: China 2010*. OECD Publishing. <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/product/1010061e.pdf>.
- OECD [2013]: *OECD Economic Surveys: China 2013*. OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-chn-2013-en.
- PEI, M. [2006]: *China's Trapped Transition. The Limits of Developmental Autocracy*. Harvard University Press, Cambridge.
- PEI, M. [2007]: *China's Trapped Transition Reconsidered*. The Foundation for Law, Justice and Society. Rule of Law in China publications. The Foundation for Law, Justice and Society in collaboration with The Centre for Socio-Legal Studies, University of Oxford. http://www.fljs.org/sites/www.fljs.org/files/publications/Pei_pb1%25231%2523.pdf.
- PEI, M. [2014]: The Chinese Political Order: Resilience or Decay? *Modern China Studies*, Vol. 21. No. 1. 1–27. o.
- REDDING, G.–WITT, M. A. [2007]: *The Future of Chinese Capitalism: Choices and Chances*. Oxford University Press, Oxford.
- REDDING, G.–WITT, M. A. [2014]: *China: Authoritarian Capitalism*. Megjelent: *Redding–Witt (szerk.): The Oxford Handbook of Asian Business Systems*. Oxford University Press, Oxford, 11–34. o.
- ROSS, J. [2014]: Why China Won't Suffer a 'Debt Crisis', *China Today*, június 4. 54–55. o. http://www.chinatoday.com.cn/english/economy/2014-06/04/content_622390.htm.
- SHAMBAUGH, D. [2013]: *Assessing China's New Leadership One Year On. Cross-Strait Developments in 2013: New Trends & Prospects*. Carnegie Endowment for International Peace, 2013. október 3–4. http://carnegieendowment.org/files/David_Shambaugh.pdf.
- SHIH, V. C. [2008]: *Faction and Finance in China. Elite Conflict and Inflation*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SHIRK, S. L. [1993]: *The Political Logic of Economic Reform in China*. University of California Press, Berkeley.
- SHIRK, S. L. [2007]: *China, Fragile Superpower*. Oxford University Press, New York.
- SICULAR, T. [2013]: The Challenge of High Inequality in China. *The World Bank, Inequality in Focus*, Vol. 2. No. 2. 1–5. o. <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Poverty%20documents/Inequality-In-Focus-0813.pdf>.
- SZAMOSZEGI, A.–KYLE, C. [2011]: *An Analysis of State-owned Enterprises and State Capitalism in China*. U. S.-China Economic and Security Review Commission, október 26. Capital Trade, Incorporated, Washington D. C. http://origin.www.uscc.gov/sites/default/files/Research/10_26_11_CapitalTradeSOEStudy.pdf.
- TANG, S. [2011]: *A General Theory of Institutional Change*. Routledge, New York.
- TSAI, K. S. [2006]: Adaptive Informal Institutions and Endogenous Institutional Change in China. *World Politics*, Vol. 59. No. 1. 116–141. o.

- TSAI, K. S. [2007]: *Capitalism Without Democracy. The Private Sector in Contemporary China*. Cornell University Press, Ithaca–London.
- UNCTAD [2014]: United Nations Conference on Trade and Development, Country Fact Sheet, China. World Investment Report 2014. http://unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2014/wir14_fs_cn_en.pdf.
- WALTER, C. E.–HOWIE, F. J. T. [2011]: *Red Capitalism. The Fragile Financial Foundation of China's Extraordinary Rise*. John Wiley and Sons, Szingapúr.
- WONG, C. M. [2013]: Beijing seeks to pop ballooning NPLs. *Asiamoney*, szeptember, 10–13. o.
- WOO, W. T. [2012]: China meets the middle-income trap: the large potholes in the road to catching-up. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, Vol. 10. No. 4. 313–336 o.
- WORLD BANK [2002]: *Global Development Finance, 2001: Building Coalitions for Effective Development Finance*, Vol. 1. World Bank.
- WORLD BANK [2014]: *World Development Indicators: World Databank*, The World Bank. <http://databank.worldbank.org/data/views/variableSelection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>.
- WU, J. [2005]: *Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform*. Texere Thomson, Mason (Ohio).
- XIAO, G. [2004]: People's Republic of China's Round-tripping FDI: Scale, Causes and Implications. HIEBS Working Papers Series, No. 1137.
- XIE, Y. [2008]: Party Adaptation and the Prospects for Democratization in Authoritarian China. *Issues and Studies*, Vol. 44. No. 2. 79–102. o.
- XU, C. [2011]: The Fundamental Institutions of China's Reforms and Development. *Journal of Economic Literature*, Vol. 49. No. 4. 1076–1151. o.
- YEH, A. G. O.–XU, J.–LIU, K. [2011]: China's post-reform urbanization: retrospect, policies and trends. *Urbanization and Emerging Population Issues*, No. 5. május, Human Settlements Group, IIED.
- YUEN, S. [2014]: China's New Rural Land Reform? Assessment and Prospects. *China Perspectives*, No. 1. 61–65. o.
- ZHENG, Y.–CHEN, M. [2009]: China's State-Owned Enterprise Reform and Its Discontents. *Problems of Post-Communism*, Vol. 56. No. 2. 36–42. o.